

بررسی عوامل مؤثر بر مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای در استان تهران

تهمینه کاشانی

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ورامین، ایران

مهدی رسولی^۱

استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ورامین، ایران

محمدرضا سلیمانپور

استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ورامین، ایران

چکیده

در سال‌های اخیر مشاهده می‌شود که دانش‌آموختگان دانشگاه‌ها به‌طور جدی علاقه‌مند به ایجاد کسب‌وکارهای مستقل هستند؛ بنابراین نیاز به دانش‌آموختگان و دانشجویان کارآفرین افزایش یافته است به‌نحوی که هدف بسیاری از دانشگاه‌های معتبر جهان پرورش دانشجویان و دانش‌آموختگان کارآفرین بوده است. پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای در استان تهران انجام شده است. جامعه آماری تحقیق، کلیه دانشجویان رشته کشاورزی شاغل به تحصیل در دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران (آموزشکده‌های فنی و کشاورزی پسران شهریار، دماوند و پاکدشت) بوده است که ۲۷۷ نفر از آن‌ها با استفاده از فرمول کوکران و از طریق نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. ابزار تحقیق پرسشنامه بود که روایی صوری آن با استفاده از نظرات گروهی از صاحب‌نظران و پایایی آن از طریق ضریب آلفای کرونباخ در بازه ۰/۸۸ - ۰/۷۳ مورد تأیید قرار گرفت. نتایج حاصل از تأثیر جمعی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته از طریق رگرسیون چندگانه حاکی از آن است که متغیرهای عوامل شخصیتی، روش‌های آموزشی، محتوای آموزشی و عوامل مدیریتی ۶/۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان می‌دهد که بیشترین اثر مستقیم مربوط به متغیر محتوای آموزشی با ضریب $\beta = 0.632$ و بیشترین تأثیر غیرمستقیم مربوط به متغیر عوامل مدیریتی با ضریب $\beta = 0.184$ می‌باشد. همچنین متغیرهای محتوای آموزشی، عوامل شخصیتی و روش‌های آموزشی بیشترین تأثیر را بر مهارت‌های کارآفرینی داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: مهارت‌های کارآفرینی، دانشجویان کشاورزی، دانشگاه فنی و حرفه‌ای، استان تهران.

۱- نویسنده مسئول مکاتبات، rasouli322@yahoo.com

مقدمه

شرط بقا در دنیای پرشتاب کنونی استفاده از همه منابع موجود و توان‌افزایی کلیه ظرفیت‌های در اختیار است. انتخاب این مسیر، مستلزم فراهم ساختن بستری است که امکان بروز و ظهور مهارت‌ها و تدابیر خلاقانه و فعالیت‌های کارآفرینانه را فراهم سازد.

چالش اشتغال با موضوع کار و بیکاری یکی از مهم‌ترین مسائل اجتماعی روز در کشور، شهر و روستا به شمار می‌آید. دلایلی نظیر پایین بودن سطح مهارت‌ها و تخصص افراد و نیز پایین بودن ظرفیت بازار کار، امکان ایجاد اشتغال برای همه را از بین برده است (پورقاسم و همکاران، ۱۳۹۰). نرخ فزاینده بیکاری در کشور به‌ویژه در بین فارغ‌التحصیلان بخش کشاورزی حاکی از آن است که احتمالاً آموزش‌های ارائه‌شده در نظام آموزش عالی کشاورزی منطبق با نیازهای فعلی جامعه نیست و یا عدم کارایی آموزش‌ها به این امر منجر می‌شود که فارغ‌التحصیلان قادر به ایجاد مشاغل مناسب برای خود نباشند. جهت رفع معضل بیکاری، ایجاد و تقویت راهکارهای اشتغال‌زایی و حرکت به سمت‌وسوی توسعه جامعه، نیاز به تربیت و آموزش افراد کارآفرین، کارآمد و خلاق را دوچندان کرده است (Lashgarara et al., ۲۰۱۱).

کارآفرینی موتور محرکه توسعه اقتصادی در هر کشور است و با توجه به اقتصاد رقابتی و تحولات دنیای امروز، بازارهای جهانی آینده از آن کسب‌وکارهایی است که به فعالیت‌های کارآفرینانه بها می‌دهند.

این تحولات حوزه آموزش را هم تحت تأثیر قرار داده است. امروزه تنها راه بقای دانشگاه‌ها در گرو کارآفرینی دانشگاهی است (باقرصاد، ۱۳۹۳). اگر نظام آموزش عالی این توقع را در دانشجویان ایجاد کند که می‌توانند به‌عنوان یک متخصص استخدام شوند و دستمزد دریافت کنند، در حقیقت تمایل به کارآفرینی آن‌ها را، قربانی کرده است.

درحالی‌که اگر دانشجویان به منابع رقابتی از جمله دانش قابل بهره‌برداری به‌طور مستقیم مسلح شود، مسیر شغلی کارآفرینانه موفق را در برابر خود می‌بیند. امروزه نقش آموزش عالی در کارآفرینی دانشجویان به‌عنوان یک اصل پذیرفته‌شده است (Joensuu et al., ۲۰۱۳).

یکی از کامل‌ترین برنامه‌های پیشنهادی جهت آموزش کارآفرینی در سطح دانشگاه توسط (Gibb ۱۹۹۸) ارائه‌شده است. وی به‌عنوان یکی از باتجربه‌ترین صاحب‌نظران در زمینه آموزش کارآفرینی عقیده دارد که با توجه به اینکه آموزش کارآفرینی رهیافتی جدید در نظام آموزش عالی است و غیر از رشته‌های مدیریت، سایر رشته‌های تحصیلی با این مقوله کاملاً بیگانه هستند، لذا یک برنامه جامع آموزش کارآفرینی باید تمامی نیازهای آموزشی را تحت پوشش قرار دهد. آنچه را که می‌توان در برنامه‌های تربیتی کارآفرینی آموزش داد، دارای حدودی خاصی است و تنها راه یادگیری، استفاده از تجربیات شخصی می‌باشد (Henry et al., ۲۰۰۳).

یکی از مسائل مهمی که در مورد آموزش کارآفرینی مطرح

می‌باشد، قابلیت آموزش دهی کارآفرینی است. در گذشته کارآفرینی به‌صورت مجموعه‌ای از ویژگی‌های ذاتی فرد تلقی می‌شد که از طریق آموزش قابل یادگیری نیست؛ اما امروزه کارآفرینی به‌عنوان دانش، مهارت و رفتاری محسوب می‌گردد که یک فرد دارا می‌باشد و از طریق آموزش رسمی قابل اکتساب است. (Hytti & O'Gorman, ۲۰۰۴).

حسینی و لشگرآرا (۱۳۹۳) در تحقیقی تحت عنوان «شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه مهارت‌های کارآفرینی در تعاونی‌های زنان روستایی استان فارس» نشان دادند که بین عوامل روان‌شناختی، آموزشی، اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و سیاست‌گذاری با توسعه مهارت‌های کارآفرینی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. همچنین رابطه بین متغیرهای عوامل مدیریتی و عوامل فنی با متغیر توسعه مهارت‌های کارآفرینی، مثبت و معنی‌دار شده است.

عزیزی و حسینی (۱۳۸۶) عوامل مؤثر بر مهارت‌های کارآفرینی در میان دانشجویان سال آخر دانشکده کشاورزی تهران را بررسی کردند.

نتایج به‌دست‌آمده از این تحقیق نشان داد که بین سطح تحصیلات والدین، درآمد ماهانه خانواده و محتوای برنامه آموزشی و به‌کارگیری روش‌های توسعه آموزش کارآفرینی در دانشگاه و روحیه، با مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان، رابطه مثبت معنی‌داری وجود دارد.

خسروی پور و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان تحلیل عامل‌های مؤثر بر تقویت کارآفرینی در دانشجویان از دیدگاه دانش‌آموختگان مراکز آموزش عالی علمی کاربردی کشاورزی نشان دادند که بر پایه نتایج تحلیل عاملی، عوامل مؤثر بر نگرش دانش‌آموختگان نسبت به تقویت کارآفرینی در دانشجویان را می‌توان در ۷ عامل روش‌های آموزشی، محتوای آموزشی، امکانات و تجهیزات، عوامل فردی، ویژگی‌های آموزشگران، ویژگی‌های دانشجویان و عوامل محیطی ارزیابی کرد. رگرسیون گام‌به‌گام نشان داد از عوامل فوق‌الذکر عوامل محیطی وارد معادله نشد و بقیه ۶ عامل توانستند ۶۲/۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته تحقیق را تبیین نمایند. ضمن اینکه بر اساس تحلیل رگرسیون مهم‌ترین عامل مؤثر نگرش دانش‌آموختگان نسبت به تقویت کارآفرینی در دانشجویان، مهارت‌های آموزشگران ارزیابی شد.

احمدپور داریانی و نیک‌بین (۱۳۸۹) در تحقیق خود که به بررسی سازه‌های مؤثر بر توسعه کارآفرینی در شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای، فنی و مهندسی و کشاورزی استان زنجان پرداخته بودند، دریافتند که عوامل حمایتی، آموزشی، ارتباطی، مدیریتی، مهارتی و سیاست‌گذاری، ابعاد مستقل و مجزای سازوکارهای توسعه کارآفرینی در شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای کشاورزی را اندازه‌گیری می‌کنند.

Hosseini & Ahmadi (۲۰۱۱) در تحقیقی با عنوان «عوامل مؤثر بر کارآفرینی از دیدگاه دانشجویان دانشگاه در ایران» به این نتیجه دست یافتند که از دیدگاه دانشجویان عوامل روان‌شناختی بیشترین تأثیر را و بعداز آن

دانشجویان مشغول به تحصیل در سال تحصیلی ۹۵-۹۴ در رشته‌های کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران (آموزشکده‌های فنی و کشاورزی شهریار، دماوند و پاکدشت) هستند که بالغ بر ۹۹۲ نفر می‌باشند و بر پایه فرمول کوکران ۲۷۷ نفر به‌عنوان حجم نمونه تعیین گردید که این تعداد با توجه به نسبت تعداد دانشجو در هر آموزشکده به کل جامعه آماری، از بین سه آموزشکده با روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه می‌باشد.

جهت تدوین پرسشنامه، ابتدا مبانی نظری موضوع با توجه به منابع و مراجع مربوطه موردبررسی قرار گرفت؛ سپس با در نظر گرفتن نتایج مطالعات، پرسشنامه مقدماتی تهیه گردید و پس از اطمینان از روایی و پایایی آن و انجام اصلاحات لازم، پرسشنامه نهایی طراحی گردید. به‌منظور بررسی روایی ابزار تحقیق، پرسشنامه طراحی شده در اختیار متخصصان و صاحب‌نظران مربوطه قرار گرفت که پس از انجام اصلاحات لازم و تغییر بعضی از سؤالات، اعتبار پرسشنامه تأیید گردید. جهت آزمون پایایی ابزار، تعداد ۳۰ پرسشنامه مربوط به افراد مورد مطالعه تکمیل گردید و کرونباخ آلفا محاسبه گردید (بین ۰/۷۳-۰/۸۸ درصد α) که برای تحقیق حاضر ضریب پایایی مناسبی بود. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از نرم‌افزار SPSS ۱۶ بهره گرفته شد. برای گردآوری اطلاعات و تدوین ابزار تحقیق از اسناد، کتاب‌ها، مجله‌های علمی، منابع اینترنتی و نظرات کارشناسان این حوزه استفاده شد. در آمار توصیفی از آماره‌های ضریب تغییرات، میانه، نما و میانگین و در آمار استنباطی از روش‌های تحلیل همبستگی و تحلیل رگرسیون بهره گرفته شد.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

با توجه به نتایج آمار توصیفی تحقیق، میانگین سن دانشجویان مورد مطالعه در این پژوهش ۲۳ سال، حداقل سن دانشجویان ۱۸ و حداکثر سن آن‌ها ۳۸ سال بوده است. از نظر جنسیت تمام دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران مرد می‌باشند. نتایج تحقیق نشان داد که ۷۰/۸ درصد دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران، در مقطع کاردانی و ۲۹/۲ درصد در مقطع کارشناسی تحصیل می‌کنند. ۸۶/۷ درصد از نمونه موردبررسی مجرد و ۱۳/۳ درصد متأهل بودند. ۷۸/۴ درصد از دانشجویان بیکار و ۲۱/۶ درصد هم‌زمان با تحصیل، شاغل بوده‌اند.

به‌منظور اولویت‌بندی گویه‌های تشکیل‌دهنده متغیرها، از ضریب تغییرات استفاده شد. با توجه به جدول ۱، از میان گویه‌های متغیر عوامل شخصیتی، میزان نیاز داشتن به موفقیت با ضریب تغییر ۱۷/۹ درصد بالاترین اولویت و میزان تجربیات ناخوشایند دوران کودکی با ضریب تغییر ۲۸/۷

به ترتیب اولویت، عوامل اقتصادی، ویژگی‌های شخصیتی، عوامل سیاست‌گذاری، عوامل آموزشی و عوامل فرهنگی در کارآفرینی دارند.

Maghsoudi & Davoudi (۲۰۱۱) در تحقیق خود با عنوان راهبردهای توسعه کارآفرینی در ایران، نشان دادند عواملی که در توسعه کارآفرینی تأثیرگذارند عبارت‌اند از: عامل آموزشی- انگیزشی، خلاقانه، سرمایه‌گذاری شراکت. Jensen & Nybakk (۲۰۰۹) در تحقیق خود درباره «عوامل فعال‌کننده نوآوری و کارآفرینی در درون سازمان‌های مبتنی بر دانش» نشان دادند که محیط درونی شرکت، شامل فرهنگ درونی شرکت، شبکه‌های اجتماعی و ارتباطات شامل مشارکت گروهی در فعالیت‌های اجتماعی و ارتباطات شامل مشارکت گروهی در فعالیت‌ها، تعاملات با شرکت‌های دیگر، مشارکت در دوره‌های آموزشی، کنفرانس‌ها و شبکه‌های علمی و همکاری در دسترسی به منابع، اثر مثبتی بر فرآیند کارآفرینی در شرکت‌ها دارند.

یکی از مشکلات اساسی و عمده نظام آموزش عالی در بخش کشاورزی، توسعه کارآفرینی در میان دانشجویان و دانش‌آموختگان آن است. دانشگاه فنی و حرفه‌ای به‌عنوان بخشی از آموزش عالی، در سال‌های اخیر به‌عنوان دانشگاه کارآفرین شناخته شده است، اثربخشی آموزش‌ها و توسعه مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان آموزشکده‌های کشاورزی زیرمجموعه این دانشگاه در استان تهران از دغدغه‌های اساسی متولیان امور است.

از آنجایی که تاکنون تحقیق جامعی در این زمینه صورت نپذیرفته است، از این رو ضرورت بررسی این موضوع و یافتن راه‌کارهایی در زمینه توسعه مهارت‌های کارآفرینی در میان دانشجویان آموزشکده‌های کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای در استان تهران که هر یک سالانه بالغ بر ۱۵۰ دانشجو از طریق آزمون سراسری پذیرش می‌کنند و نسبت به آموزشکده‌های سایر استان‌ها در رشته کشاورزی تعداد دانشجویی بیشتری پذیرش می‌کنند، به‌شدت احساس می‌شود.

پژوهش حاضر اطلاعات مناسبی درباره عوامل مؤثر بر مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای در استان تهران ارائه می‌دهد. در این میان عوامل شخصیتی، عوامل محیطی، عوامل مدیریتی، امکانات آموزشی، روش‌های آموزشی، محتوای آموزشی ویژگی‌های آموزشگران موردبررسی قرار خواهند گرفت.

اهداف پژوهش

هدف کلی تحقیق حاضر بررسی عوامل مؤثر بر مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای در استان تهران می‌باشد.

روش پژوهش

تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ روش تحقیق، علی-ارتباطی است. جامعه آماری این تحقیق، کلیه

درصد کمترین اولویت را داشته است.

جدول ۱. اولویت‌بندی گویه های متغیر عوامل شخصیتی در نمونه مورد مطالعه

اولویت	گویه ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	میزان نیاز داشتن به موفقیت	۳/۹۵	۰/۷۱	۱۷/۹ درصد
۲	میزان استقلال فردی در تصمیم‌گیری	۴/۱۳	۰/۷۸	۱۸/۸ درصد
۳	انگیزه بالای تغییر در کیفیت زندگی	۳/۷۱	۰/۷۶	۲۰/۴ درصد
۴	آینده‌نگری در زندگی (هدف‌جویی)	۳/۷۵	۰/۷۷	۲۰/۷ درصد
۵	میزان تحمل شکست و اراده برای آغاز دوباره	۳/۹۳	۰/۹۰	۲۲/۹ درصد
۶	اعتماد به نفس	۳/۹۲	۰/۹۳	۲۳/۷ درصد
۷	توان خطرپذیری (ریسک)	۴/۰۲	۰/۹۷	۲۴/۱ درصد
۸	میزان خلاقیت	۳/۹۰	۰/۹۸	۲۵/۱ درصد
۹	میزان اشتیاق به انجام کارهای بزرگ (کمال‌طلبی)	۳/۸۶	۱/۰۲	۲۶/۴ درصد
۱۰	میزان علاقه به خوداشتغالی و فعالیت	۳/۸۶	۱/۰۹	۲۸/۲ درصد
۱۱	میزان علاقه به نوآوری	۳/۷۶	۱/۰۷	۲۸/۴ درصد
۱۲	میزان تجربیات ناخوشایند دوران کودکی	۳/۳۴	۰/۹۶	۲۸/۷ درصد

طیف ارزیابی: ۱= خیلی کم = ۲ کم = ۳ متوسط = ۴ زیاد = ۵ خیلی زیاد

از میان گویه های متغیر عوامل مدیریتی، مدیریت و سازمان‌دهی علمی مرکز با ضریب تغییر ۲۰/۹ درصد بالاترین اولویت و بهره‌گیری از خبرگان شغلی منطقه در فرآیند تدریس دروس علمی با ضریب تغییر ۳۱/۴ درصد کمترین اولویت را داشته‌اند (جدول ۲).

جدول ۲. اولویت‌بندی گویه های متغیر عوامل مدیریتی در نمونه مورد مطالعه

اولویت	گویه ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	مدیریت و سازمان‌دهی علمی مرکز	۴/۴۰	۰/۹۲	۲۰/۹ درصد
۲	ارتباط مرکز آموزشی با بخش‌های اجرایی	۳/۹۹	۰/۸۴	۲۱ درصد
۳	راه‌اندازی مرکز کارآفرینی در مجتمع‌های آموزشی	۳/۹۲	۰/۸۵	۲۱/۶ درصد
۴	تشکیل گروه تحقیقاتی برای شناسایی مشکلات حرفه‌ای هر گرایش تحصیلی	۳/۷۶	۰/۹۲	۲۴/۴ درصد
۵	مکان مرکز از لحاظ دوری یا نزدیکی	۳/۹۰	۱/۱۲	۲۸/۷ درصد
۶	بهره‌گیری از خبرگان شغلی منطقه در فرآیند تدریس دروس علمی	۳/۸۵	۱/۲۱	۳۱/۴ درصد

طیف ارزیابی: ۱= خیلی کم = ۲ کم = ۳ متوسط = ۴ زیاد = ۵ خیلی زیاد

از میان گویه های متغیر عوامل محیطی، وضعیت دسترسی به اطلاعات و دانش فنی در مورد کارآفرینی با ضریب تغییر ۱۶/۶ درصد بالاترین اولویت و میزان امکانات زندگی با ضریب تغییر ۲۱/۷ درصد کمترین اولویت را داشته‌اند (جدول ۳).

جدول ۳. اولویت‌بندی گویه های متغیر عوامل محیطی در نمونه مورد مطالعه

اولویت	گویه ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	دسترسی به ابزارهای مناسب کمک آموزشی	۴/۴۵	۰/۷۱	۱۵/۹ درصد
۲	تناسب وسایل و امکانات آموزشی با نیازهای رشته تحصیلی	۴/۱۸	۰/۷۵	۱۷/۹ درصد
۳	دسترسی به امکانات و تجهیزات آزمایشگاهی	۴/۱۰	۰/۸۰	۱۹/۵ درصد
۴	فضای آموزشی کافی و مناسب در مراکز آموزشی	۳/۵۱	۰/۷۶	۲۱/۶ درصد
۵	شرایط فیزیکی مطلوب در کلاس	۴/۰۷	۰/۹۱	۲۲/۳ درصد

طیف ارزیابی: ۱= خیلی کم = ۲ کم = ۳ متوسط = ۴ زیاد = ۵ خیلی زیاد

با توجه به نتایج جدول شماره ۴، در میان گویه های متغیر امکانات آموزشی، دسترسی به ابزارهای مناسب کمک آموزشی با ضریب تغییر ۱۵/۹ درصد در بالاترین اولویت و شرایط فیزیکی مطلوب کلاس با ضریب تغییر ۲۲/۳ درصد در کمترین درجه اولویت قرار گرفته‌اند.

جدول ۴. اولویت‌بندی گویه های متغیر امکانات آموزشی در نمونه مورد مطالعه

اولویت	گویه ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	وضعیت دسترسی به اطلاعات و دانش فنی در مورد کارآفرینی	۴/۲۰	۰/۷۰	۱۶/۶ درصد
۲	میزان دسترسی مطلوب و کافی به رایانه و اینترنت	۴/۴۲	۰/۹۰	۲۰/۳ درصد
۳	وجود قوانین و تسهیلات مناسب برای کارآفرینی	۴/۲۶	۰/۹۱	۲۱/۳ درصد
۴	میزان امکانات زندگی	۳/۹۱	۰/۸۵	۲۱/۷ درصد

طیف ارزیابی: ۱= خیلی کم = ۲ کم = ۳ متوسط = ۴ زیاد = ۵ خیلی زیاد

در میان گویه های متغیر روش‌های آموزشی، برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه مهارت‌های کارآفرینی با ضریب تغییر ۲۰/۱ درصد در بالاترین اولویت و ایجاد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی برای معرفی و ارتباط با کارآفرینان برتر با ضریب تغییر ۳۲/۶ درصد در کمترین درجه اولویت قرار دارند (جدول ۵).

جدول ۵. اولویت‌بندی گویه های متغیر روش‌های آموزشی در نمونه مورد مطالعه

اولویت	گویه ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	برگزاری دوره‌های آموزشی در زمینه مهارت‌های کارآفرینی	۴/۸۷	۰/۹۸	۲۰/۱ درصد
۲	برگزاری کارگاه‌های آموزش کارآفرینی	۴/۲۶	۰/۹۳	۲۱/۸ درصد
۳	برگزاری سمینارهای تخصصی کارآفرینی	۴/۴۲	۱/۰۲	۲۳ درصد
۴	تدوین کتب آموزشی در زمینه کارآفرینی	۳/۹۰	۰/۹۸	۲۴/۷ درصد
۵	شناسایی و معرفی کارآفرینان موفق و دعوت برای سخنرانی	۳/۹۷	۱/۰۸	۲۷/۲ درصد
۶	آموزش توسط کارآفرینان موفق	۳/۸۴	۱/۰۵	۲۷/۳ درصد
۷	استفاده از روش آموزش از راه دور برای کارآفرینی	۳/۸۶	۱/۰۹	۲۷/۲ درصد
۸	برگزاری نمایشگاه‌های مختلف در زمینه کارآفرینی	۴/۰۲	۱/۱۸	۲۹/۳ درصد

۹	راه‌اندازی پایگاه اینترنتی برای مرکز کارآفرینی در دانشگاه	۳/۸۵	۱/۲۱	۳۱/۴ درصد
۱۰	انتشار مجله علمی- ترویجی در زمینه کارآفرینی	۳/۷۹	۱/۲۰	۳۱/۶ درصد
۱۱	تشکیل گروه‌های تحقیقاتی برای پژوهش‌های کارآفرینی	۳/۸۳	۱/۲۲	۳۱/۸ درصد
۱۲	ایجاد پایگاه‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی برای معرفی و ارتباط با کارآفرینان برتر	۳/۸۳	۱/۲۵	۳۲/۶ درصد

طیف ارزیابی: ۱= خیلی کم = ۲ کم = ۳ متوسط = ۴ زیاد = ۵=خیلی زیاد

از میان گویه‌های متغیر محتوای آموزشی، تناسب با نیازهای بازار کار با ضریب تغییر ۱۹/۲ درصد بالاترین اولویت و تناسب با تغییرات اساسی در دوره‌های تدریس و محتوای آموزش با ضریب تغییر ۲۷/۴ درصد کمترین اولویت را داشته‌اند (جدول ۶).

جدول ۶. اولویت‌بندی گویه‌های متغیر محتوای آموزشی در نمونه مورد مطالعه

اولویت	گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	تناسب با نیازهای بازار کار	۴/۰۶	۰/۷۸	۱۹/۲ درصد
۲	تأثیر در ایجاد خلاقیت و نوآوری در فراگیران	۳/۹۶	۰/۸۹	۲۲/۴ درصد
۳	تأثیر در ایجاد مهارت‌های چندگانه (مهارت‌های رهبری، انسانی، فنی و...)	۴	۱/۰۱	۲۵/۲ درصد
۴	تناسب با توانایی‌های علمی، ذهنی، مهارتی	۳/۹۱	۰/۹۹	۲۵/۳ درصد
۵	تناسب با پیشرفت‌های علمی و تکنولوژی	۴/۰۲	۱/۰۵	۲۶/۱ درصد
۶	تناسب با تغییرات اساسی در دوره‌های تدریس و محتوای آموزش	۳/۹۰	۱/۰۷	۲۷/۴ درصد

طیف ارزیابی: ۱= خیلی کم = ۲ کم = ۳ متوسط = ۴ زیاد = ۵=خیلی زیاد

در میان گویه‌های متغیر تأثیر ویژگی‌های آموزشگران، گذراندن دوره‌های آموزشی در خصوص کارآفرینی با ضریب تغییر ۱۵/۶ درصد در بالاترین اولویت و دارا بودن سوابق آموزشی در رابطه با موضوع درسی با ضریب تغییر ۲۴/۷ درصد در کمترین درجه اولویت قرار گرفته‌اند (جدول ۷).

جدول ۷. اولویت‌بندی گویه‌های متغیر تأثیر ویژگی‌های آموزشگران در نمونه مورد مطالعه

اولویت	گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	گذراندن دوره‌های آموزشی در خصوص کارآفرینی	۴/۰۸	۰/۶۴	۱۵/۶ درصد
۲	توان علمی و دانش لازم در رابطه با موضوع تدریس	۴/۰۱	۰/۷۲	۱۷/۹ درصد
۳	توانایی در استفاده از روش‌های آموزشی مؤثر	۳/۸۷	۰/۷۸	۲۰/۱ درصد
۴	آگاهی نسبت به فلسفه و اهداف آموزش‌های علمی کاربردی کشاورزی	۳/۸۰	۰/۷۹	۲۰/۷ درصد
۵	آشنایی با منابع و مراجع علمی متنوع در رابطه با کشاورزی	۳/۸۸	۰/۹۵	۲۴/۴ درصد
۶	دارا بودن سوابق آموزشی در رابطه با موضوع درسی	۳/۳۹	۰/۸۴	۲۴/۷ درصد

طیف ارزیابی: ۱= خیلی کم = ۲ کم = ۳ متوسط = ۴ زیاد = ۵=خیلی زیاد

در بین گویه‌های متغیر مهارت‌های کارآفرینی، مهارت راه‌اندازی کسب‌وکار با ضریب تغییر ۱۷/۲ درصد در بالاترین اولویت و مهارت در مکاتبات اداری و موردنیاز برای اخذ وام و فروش با ضریب تغییر ۳۱/۸ درصد در کمترین درجه اولویت قرار دارند (جدول ۸).

جدول ۸. اولویت‌بندی گویه‌های میزان مهارت‌های کارآفرینی در نمونه مورد مطالعه

اولویت	گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱	مهارت راه‌اندازی کسب‌وکار	۴/۳۶	۰/۷۵	۱۷/۲ درصد
۲	مقاومت و پشتکار در کار	۴/۷۴	۰/۸۴	۱۷/۷ درصد
۳	مهارت کار با کامپیوتر و اینترنت	۴/۲۶	۰/۸۰	۱۸/۷ درصد
۴	آشنایی با قوانین و مقررات کار و تجارت	۴/۰۶	۰/۷۸	۱۹/۲ درصد
۵	مهارت کار گروهی	۳/۹۶	۰/۸۹	۲۲/۴ درصد
۶	مهارت در برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری	۴/۰۶	۰/۹۳	۲۲/۹ درصد
۷	انعطاف‌پذیری در کار	۴	۱/۰۱	۲۵/۲ درصد
۸	توانایی تشخیص و استفاده از فرصت‌های جدید بازار	۳/۹۱	۰/۹۹	۲۵/۳ درصد
۹	مسئولیت‌پذیری	۴/۱۴	۱/۰۸	۲۶ درصد
۱۰	توانایی ارائه راه‌حل‌های نوآورانه در مقابله با چالش‌ها	۴/۰۲	۱/۰۵	۲۶/۱ درصد
۱۱	مهارت در شناسایی و درک نیازهای بازار کار	۳/۸۳	۱/۲۲	۲۷/۸ درصد
۱۲	مهارت در استفاده بهینه از منابع مالی و فیزیکی	۳/۸۳	۱/۲۵	۲۷/۹ درصد
۱۳	توانایی رهبری و هدایت سایر افراد در کار	۴/۰۲	۱/۱۸	۲۹/۳ درصد
۱۴	کنترل و نظم درونی	۳/۷۲	۱/۱۱	۲۹/۸ درصد
۱۵	مدیریت زمان در برنامه‌ریزی فعالیت‌ها	۳/۳۰	۱/۰۰	۳۰/۳ درصد
۱۶	مهارت در انجام محاسبات مالی و حساب سود و زیان	۳/۶۹	۱/۱۷	۳۱/۷ درصد
۱۷	مهارت در مکاتبات اداری موردنیاز برای اخذ وام و فروش	۳/۳۶	۱/۰۷	۳۱/۸ درصد

طیف ارزیابی: ۱= خیلی کم ۲= کم ۳= متوسط ۴= زیاد ۵= خیلی زیاد

نتایج حاصل از جدول ۹ نشان می‌دهد که مهارت کارآفرینی اکثریت دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران (۳۳/۵ درصد) در حد متوسط می‌باشد. همچنین مهارت کارآفرینی ۱۱ درصد از آن‌ها، در حد خیلی کم، ۳۰/۵ درصد آن‌ها در حد کم، ۱۸ درصد در حد زیاد و ۷ درصد در حد خیلی زیاد می‌باشد.

جدول ۹. میزان مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای در استان تهران

طیف ارزیابی	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
خیلی کم (۱۷-۲۹)	۳۰	۱۰/۸	۱۱	۱۱
کم (۳۰-۴۳)	۸۳	۳۰	۳۰/۵	۴۱/۵
متوسط (۴۴-۵۷)	۹۱	۳۲/۹	۳۳/۵	۷۵
زیاد (۵۸-۷۱)	۴۹	۱۷/۷	۱۸	۹۳
خیلی زیاد (۷۲-۸۵)	۱۹	۶/۹	۷	۱۰۰
بدون پاسخ	۵	۱/۸	-	-
جمع	۲۷۷	۱۰۰	۱۰۰	-

میان: متوسط نما: متوسط

یافته‌های استنباطی همبستگی بین متغیرهای تحقیق

در این قسمت به منظور تعیین رابطه میان متغیرهای تحقیق از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد (جدول ۱۰). در مرحله بعد با استفاده از روش رگرسیون چندگانه گام به گام به ترتیب ۴ متغیر عوامل شخصیتی، روش‌های آموزشی، محتوای آموزشی، عوامل مدیریتی وارد معادله رگرسیون چند متغیره گردیدند که در اولین مرحله متغیری که وارد معادله گردید متغیر عوامل شخصیتی ۱X می‌باشد. این بدان مفهوم است که متغیر مزبور بیشترین تأثیر را در مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران داشته است. در این مرحله ضریب همبستگی برابر $R = 0/687$ و ضریب تعیین برابر $R^2 = 0/472$ و ضریب تعیین تعدیل شده $R^2 Adj = 0/466$ و سطح معنی‌داری آن برابر $\rho = 0/000$ که در سطح کمتر از یک هزارم معنی‌دار می‌باشد. لذا با مشاهده ضریب تعیین تعدیل شده می‌توان اظهار کرد که متغیر مذکور به تنهایی ۴۶/۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته را باعث شده است. در مرحله دوم پس از متغیر عوامل شخصیتی، متغیر ۲X یعنی روش‌های آموزشی وارد معادله گردید که در این مرحله ضریب همبستگی برابر $R = 0/774$ و ضریب تعیین برابر $R^2 = 0/592$ و سطح معنی‌داری آن برابر $\rho = 0/000$ که در سطح کمتر از یک هزارم معنی‌دار می‌باشد. لذا بر اساس یافته‌های موجود متغیرهای عوامل شخصیتی و روش‌های آموزشی ۵۹/۲ درصد از تغییرات متغیر وابسته را باعث شده‌اند. در مرحله سوم پس از متغیرهای عوامل شخصیتی و روش‌های آموزشی، متغیر ۳X یعنی محتوای آموزشی وارد معادله شد که در این مرحله ضریب همبستگی برابر $R = 0/799$ و ضریب تعیین برابر $R^2 = 0/627$ و سطح معنی‌داری آن برابر $\rho = 0/000$ که در سطح کمتر از یک هزارم معنی‌دار می‌باشد. لذا بر اساس یافته‌های موجود متغیرهای عوامل شخصیتی، روش‌های آموزشی و محتوای آموزشی ۶۲/۷ درصد از تغییرات متغیر وابسته را باعث شده‌اند. در مرحله چهارم پس از متغیرهای عوامل شخصیتی، روش‌های آموزشی و محتوای آموزشی، متغیر عوامل مدیریتی ۴X وارد معادله شد که در این مرحله ضریب همبستگی برابر $R = 0/818$ و ضریب تعیین برابر $R^2 = 0/656$ و سطح معنی‌داری آن برابر $\rho = 0/000$ است که در سطح کمتر از یک هزارم معنی‌دار می‌باشد. لذا بر اساس یافته‌های موجود متغیرهای عوامل شخصیتی، روش‌های آموزشی، محتوای آموزشی و عوامل مدیریتی ۶۵،۶ درصد از تغییرات متغیر وابسته را باعث شده‌اند (جدول ۱۱ و ۱۲).

جدول ۱۰. همبستگی بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق

متغیرهای مستقل	مقیاس	متغیر وابسته	مقیاس	ضریب همبستگی	r	p
عوامل شخصیتی	شبه فاصله‌ای	مهارت‌های کارآفرینی	شبه فاصله‌ای	پیرسون	۰/۳۸۷**	۰/۰۰۰
عوامل محیطی	شبه فاصله‌ای		شبه فاصله‌ای	پیرسون	۰/۳۲۵**	۰/۰۰۰
امکانات آموزشی	شبه فاصله‌ای		شبه فاصله‌ای	پیرسون	۰/۹۷۳**	۰/۰۰۰
روش‌های آموزشی	شبه فاصله‌ای		شبه فاصله‌ای	پیرسون	۰/۸۲۴**	۰/۰۰۰
محتوای آموزشی	شبه فاصله‌ای		شبه فاصله‌ای	پیرسون	۰/۸۱۸**	۰/۰۰۰
عوامل مدیریتی	شبه فاصله‌ای		شبه فاصله‌ای	پیرسون	۰/۲۱۴**	۰/۰۰۰
ویژگی‌های آموزگاران	شبه فاصله‌ای		شبه فاصله‌ای	پیرسون	۰/۰۰۶	۰/۹۳۱

* = معنی‌داری در سطح ۰/۹۵ ** = معنی‌داری در سطح ۰/۹۹

جدول ۱۱. مراحل مختلف ورود متغیرهای مستقل در تحلیل رگرسیونی

مراحل	متغیر	R	R ²	R ² Adj	Std
۱	عوامل شخصیتی (۱X)	۰/۶۸۷	۰/۴۷۲	۰/۴۶۶	۴/۴۷۷
۲	روش‌های آموزشی (۲X)	۰/۷۷۴	۰/۶۰۰	۰/۵۹۲	۳/۹۱۶
۳	محتوای آموزشی (۳X)	۰/۷۹۹	۰/۶۳۸	۰/۶۲۷	۳/۷۴۴
۴	عوامل مدیریتی (۴X)	۰/۸۱۸	۰/۶۶۹	۰/۶۵۶	۳/۵۹۵

جدول ۱۲. ضرایب متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون

متغیر	B	اشتباه استاندارد B	Beta	T	.Sig
عوامل شخصیتی (۱X)	۰/۲۲۷	۰/۰۳۵	۰/۴۴۱	۶/۴۹۴	۰/۰۰۰
روش‌های آموزشی (۲X)	۰/۱۷۷	۰/۰۵۸	۰/۲۱۴	۳/۰۴۷	۰/۰۰۰
محتوای آموزشی (۳X)	۰/۴۱۸	۰/۰۸۱	۰/۶۳۲	۵/۱۵۵	۰/۰۰۰
عوامل مدیریتی (۴X)	۰/۲۲۴	۰/۰۹۱	۰/۲۸۶	۲/۴۶۲	۰/۰۰۰
عدد ثابت	۶۴/۵۱۸	۳/۳۱۹	-	-	-

بنابراین معادله خط رگرسیون بر اساس B و β با توجه به جدول ۱۲ به شرح زیر می‌باشد:

$$y = 64/518 + 0/227x_1 + 0/177x_2 + 0/418x_3 + 0/224x_4$$

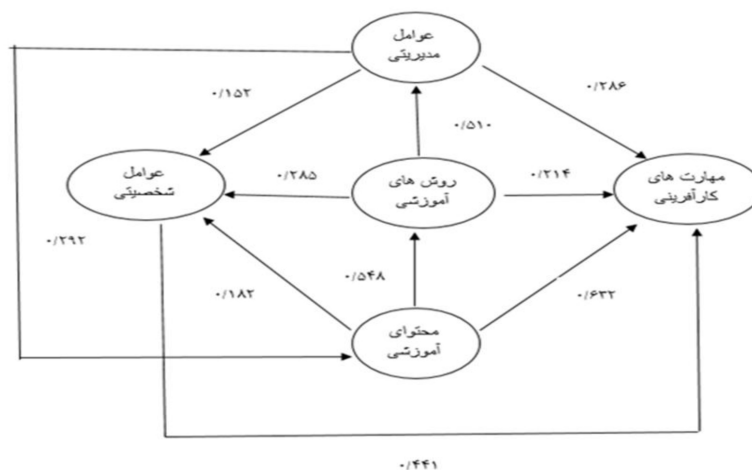
$$y = 0/441x_1 + 0/214x_2 + 0/632x_3 + 0/286x_4$$

در این تحقیق برای بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل تحقیق بر متغیر وابسته از تحلیل مسیر استفاده شده است (نمودار ۱). نتایج جدول ۱۳ نشان می‌دهد که بیشترین اثر مستقیم مربوط به محتوای آموزشی و بیشترین اثر غیرمستقیم مربوط به عوامل مدیریتی می‌باشد. نتایج نشان می‌دهد که محتوای آموزشی با ضریب ۰/۷۴۹ بیشترین تأثیر را بر مهارت‌های کارآفرینی داشته است. این یافته، اهمیت محتوای آموزشی در مهارت‌های کارآفرینی را نشان می‌دهد. عوامل شخصیتی دومین عاملی است که با ضریب ۰/۴۴۱ تأثیر زیادی بر مهارت‌های کارآفرینی داشته و این تأثیر مثبت بوده است. روش‌های آموزشی با ضریب مثبت ۰/۳۵۹ سومین عامل تأثیرگذار بوده و حاکی از آن است که هرچقدر روش‌های آموزشی بهتر و مناسب‌تر باشد، مهارت‌های کارآفرینی نیز بیشتر می‌باشد.

جدول ۱۳. اثرات مستقیم و غیرمستقیم عوامل مؤثر بر مهارت‌های کارآفرینی

متغیر مستقل	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	اثر کل
عوامل شخصیتی	۰/۴۴۱	-	۰/۴۴۱
روش‌های آموزشی	۰/۲۱۴	۰/۱۴۵	۰/۳۵۹
محتوای آموزشی	۰/۶۳۲	۰/۱۱۷	۰/۷۴۹
عوامل مدیریتی	۰/۲۸۶	۰/۱۸۴	۰/۴۷

نمودار ۱: دیاگرام تحلیل مسیر



بحث و نتیجه‌گیری

داشتن مهارت‌های کارآفرینی یکی از عوامل اصلی و مهمی است که می‌تواند سبب تسریع اشتغال دانشجویان در آینده گردد. شناسایی عوامل مؤثر بر افزایش این مهارت‌ها از اهمیت بالایی برخوردار است. بررسی‌ها نشان می‌دهند که فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی رغبت چندانی به کار عملی و تولیدی نشان نمی‌دهند و در بیشتر مواقع فعالیت‌های مرتبط با این رشته‌ها را شغلی پرزحمت، کم‌درآمد و دور از شأن یک دانش‌آموخته دانشگاهی تلقی می‌کنند. در صورتی که انتظار مسئولان و جامعه از دانش‌آموختگان کشاورزی این است که آنان افزون بر اشتغال خود، برای افراد دیگر جامعه نیز کار ایجاد کنند.

در این میان یکی از چالش‌های اساسی و عمده آموزش‌دهنده‌های کشاورزی، توسعه کارآفرینی در میان دانشجویان و دانش‌آموختگان آن می‌باشد که موجب شده مدیران به اهمیت مسأله توسعه مهارت کارآفرینی آگاه شوند. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین عوامل شخصیتی و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. این نتیجه در راستای نتایج حاصل از تحقیق Maghsoudi & Davoudi (۲۰۱۱) می‌باشد.

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین امکانات آموزشی و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. این نتیجه در راستای نتایج حاصل از تحقیق Hosseini & Ahmadi (۲۰۱۱) می‌باشد.

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین روش‌های آموزشی و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. این نتیجه در راستای نتایج حاصل از تحقیق عزیزی و حسینی (۱۳۸۶) می‌باشد.

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین محتوای آموزشی و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. این نتیجه در راستای نتایج حاصل از تحقیقات Jenssen & Nybakk (۲۰۰۹) و عزیزی و حسینی (۱۳۸۶) می‌باشد.

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین عوامل مدیریتی و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران رابطه مثبت معنی‌داری وجود دارد. احمد پور داریانی و نیک‌بین (۱۳۸۹) نیز در این زمینه به نتایج مشابهی دست یافتند.

یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که بین ویژگی‌های آموزشگران و مهارت‌های کارآفرینی دانشجویان رشته کشاورزی دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان تهران رابطه معنی‌داری وجود ندارد. درحالی‌که خسروی پور و همکاران (۱۳۸۸) در این زمینه به رابطه معنی‌داری دست یافتند.

پیشنهادها

با توجه به نتایج حاصل از اولویت‌بندی عوامل شخصیتی پیشنهاد می‌شود که:

- طی برنامه‌های آموزشی، آینده‌نگری در زندگی (هدف جویی) و استقلال فردی برای تصمیم‌گیری در دانشجویان فعالیت و خوداشتغالی، آموزش‌های کارآفرینی در حین تحصیل و تسهیلات لازم پس از تحصیل برای آنان در نظر گرفته شود.

- بر اساس نتایج حاصل از اولویت‌بندی عوامل محیطی با توجه به اینکه امروزه فناوری ارتباطات و اطلاعات و به‌طور کلی کامپیوتر و اینترنت نقش بسیار مهم و تأثیرگذاری در بخش‌های جامعه دارد و موضوع کارآفرینی نیز مستثنی از این موضوع نمی‌باشد، لذا پیشنهاد می‌گردد که دسترسی مطلوب و کافی به کامپیوتر و اینترنت برای دانشجویان برای دستیابی به منابع اطلاعاتی و دانش همگانی، فراهم شود.

- برگزاری آموزش‌های تخصصی و کاربردی در زمینه کارآفرینی، در قالب آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت، برگزاری همایش‌ها و کارگاه‌های تقویت مهارت‌های کارآفرینی پیشنهاد می‌شود.

- محتوای آموزشی باید با توجه به نیازهای بازار کار، مشتریان، کارفرمایان و بخش‌های مختلف اقتصادی و خدماتی باشد و جرعه لازم را برای خلق ایده و تبدیل آن به ارزش در دانشجویان یا کارآفرینان آتی شعله‌ور نماید و مهارت‌های رهبری، انسانی، فنی و سایر مهارت‌ها را در دانشجویان ایجاد کند.

- آموزش‌های لازم برای مدیران در رابطه با اصول مدیریت و قوانین دانشگاه‌ها بایستی به‌طور مستمر ارائه گردد و به هنگام انتخاب مدیران به سوابق تجربی و مدیریتی افراد، نظارت کامل وجود داشته باشد تا از ورود مدیران ناکارآمد به این بخش جلوگیری به عمل آید.

- پیشنهاد می‌گردد بین دانشگاه‌ها با بخش‌های اجرایی کشور به‌خصوص بخش‌های صنعتی و اقتصادی ارتباط برقرار شود.

- همچنین پیشنهاد می‌گردد دوره‌های آموزشی و کارگاه‌های تخصصی برای مدرسان درس کارآفرینی برگزار گردد و آموزشگران در کلاس‌های آموزشی از روش‌های آموزشی مؤثر در یادگیری مانند جلسات بحث و گفتگو استفاده نمایند و از توان علمی و دانش لازم در رابطه با موضوع تدریس برخوردار باشند.

منابع و مأخذ

۱. احمدپور داریانی، م.، و نیک‌بین، ح. (۱۳۸۹). بررسی و تجزیه و تحلیل سازوکارهای توسعه کارآفرینی در شرکت‌های خدمات مشاوره‌ای فنی، مهندسی و کشاورزی استان زنجان. فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، شماره ۱۵، صفحات ۲۵-۱۶.

۲. باقرصاد، و. (۱۳۹۴). دانشگاه فنی و حرفه‌ای، دانشگاه کارآفرین. فصلنامه علمی، ترویجی کارافن، شماره ۳۸، صفحات

Entrepreneurship development strategies agriculture cooperatives in Iran. American Eurasian J. Agric. & Environ. SCI, 10(2): 283289-.

۲۰-۳۲

۳. پورقاسم، ف؛ حیدری، ع، و علی بیگی، ا. ح. (۱۳۹۰). استلزامات کارآفرینی روستایی در مسیر توسعه. کنفرانس ملی کارآفرینی، تعاون، جهاد اقتصادی. نایین، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نایین. قابل دسترس در:

http://www.civilica.com/Paper-NCECEJ01-NCECEJ01_111.html

۴. عزیزی، ب، و حسینی، م. (۱۳۸۶). بررسی عوامل مؤثر در توسعه روحیه و مهارت‌های کارآفرینی در میان دانشجویان سال آخر دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران. مجله علوم کشاورزی ایران، شماره ۲، صفحات ۲۵۱-۲۴۱.

۵- حسینی، ط، و لشگرآرا، ف. (۱۳۹۳). شناسایی عوامل مؤثر بر توسعه مهارت‌های کارآفرینی در تعاونی‌های زنان روستایی استان فارس. مجله پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، سال ۷، شماره ۲، صفحات ۳۴-۱۳.

۶. خسروی‌پور، ب؛ ایروانی، ه؛ حسینی، م، و موحد محمدی، ح. (۱۳۸۸). تحلیل عوامل مؤثر بر تقویت کارآفرینی در دانشجویان از دیدگاه دانش‌آموختگان مراکز آموزش عالی علمی کاربردی کشاورزی. مجله تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران، جلد ۲، شماره ۴، صفحات ۴۵-۳۵.

7. Gibb, A. (1998). Entrepreneurship and small business management: Can we afford to neglect them in the twenty first century business school? British Academy of Management.

8. Henry, C., Hill, F., & Leitch, C. (2003). Entrepreneurship education and training, England; Burlington, Vt: Ash gate.

9. Hosseini, S. J., & Ahmadi, H. (2011). Affective Factors contributing to entrepreneurial attitudes of university students in Iran. Annals of Biological Research, 2(2): 366371-. Retrieved from: <http://Scholarsresearchlibrary.Com/archived.html/>.

10. Hytti, U., & O'Gorman, C. (2004). What is "enterprise education"? An analysis of the objectives and methods of enterprise education programs in four European countries. Journal of Education and Training, 46(1): 1123-.

11. Jøsssen, J.I., & Nybakk, E. (2009). Inter-organizational innovation promoters in small and knowledge intensive firms. International Journal of Innovation Management, 13: 441466-.

12. Joensuu, S., Viljamaa, A., Varamaki, E., & Tornikoski, E. (2013). Development of entrepreneurial intention in higher education and the effect of gender. Journal of Education and Training, 55 (8803-781): (9).

13. Lashgarara, F., Roshani, N., & Omidi Najafabadi, M. (2011). Influencing factors on entrepreneurial skills of rural women in Ilam city, Iran. African Journal of Business Management, 5(14): 55365540-. Retrieved from: http://www.academia.edu/2096212/Influencing_factors_on_entrepreneurial_skills_of_rural_women_in_Ilam_City_Iran.

14. Maghsoudi, T., & Davoudi, H. (2011).